

Elbląg, 29 czerwca 2021 r.

ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM
Wydział Teologii
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
u. St. Hozjusza 15
11-041 Olsztyn
marek.karczewski@uwm.edu.pl
tel. 607160857

**Recenzja rozprawy doktorskiej
Pani mgr lic. Karoliny Olszewskiej,
*Imperatywy jako narzędzia formacji chrześcijan
w Apokalipsie św. Jana,*
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
w Toruniu, Toruń 2021**

Przedstawiona recenzja zawiera sześć punktów obejmujących odpowiednio: 1) Informacje wstępne na temat przedstawionej rozprawy; 2) Problem badawczy podjęty w rozprawie; 3) Zastosowaną metodologię; 4) Ocenę merytoryczną prezentowanej rozprawy; 5) Kwestię publikacji rozprawy oraz 6) Wniosek końcowy. W punkcie poświęconym ocenie merytorycznej pracy doktorskiej wskazano na jej mankamenty, treści wątpliwe i zalety.

1) Informacje wstępne na temat przedstawionej rozprawy

Prezentowana przez Panią mgr lic. Karolinę Olszewską rozprawa doktorska nosi tytuł *Imperatywy jako narzędzia formacji chrześcijan w Apokalipsie św. Jana*. Praca została napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Dariusza Koteckiego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Opracowanie zawiera 248 stron. Poza stroną tytułową otwiera je szczegółowy spis treści (s. 1-5). Ponadto obok wykazu skrótów (s. 6-8), wstępu (s. 9-16), zakończenia (s. 220-224), streszczeń (s. 225-230), spisów tabel (s. 231) i ilustracji (s. 232) oraz bibliografii końcowej (s. 233-248) rozprawa zawiera cztery główne rozdziały (s. 17-219).

W rozdziale pierwszym prezentuje się syntezę informacji na temat procesu formacji w Piśmie Świętym (s. 17-54). Autorka dokonała definicji pojęcia formacji oraz omówiła temat formacji w Starym i Nowym Testamencie.

W rozdziale drugim, zatytułowanym *Teoria imperatywów a imperatywy w Apokalipsie św. Jana* (s. 55- 87), podjęto problematykę uściśleń metodologicznych. Stanowią one punkt odniesienia w kolejnych dwóch rozdziałach, dedykowanych szczegółowej analizie konkretnych tekstów Ap. W rozdziale tym, który możemy określić jako założenia metodologiczne możemy znaleźć szereg analiz szczegółowych dotyczących teorii imperatywów, ich klasyfikacji, problemów związanych z definiowaniem i interpretacją imperatywów. Rozdział zamykają zestawienia form imperatywnych w Ap oraz wyszczególnienie tzw. imperatywów formacyjnych.

W rozdziale trzecim rozprawy poddano analizie imperatywy formacyjne zawarte w tekście Listów do Kościołów w Ap 2-3 (s. 88-169). Treść rozdziału tworzy dziewięć paragrafów dedykowanych odpowiednio zagadnieniom literackim dotyczącym Listom do Kościołów, analizie imperatywów formacyjnych w kolejnych siedmiu Listach oraz omówieniu tzw. wezwania mądrościowego, stałego elementu we wszystkich listach.

W ostatnim, czwartym rozdziale, autorka dokonała omówienia imperatywów formacyjnych obecnych w drugiej części Ap obejmującej rozdz. 4-22 (s. 170-219). Wg autorki rozprawy, w tej części Ap imperatywy formacyjne są obecne w kontekście wizji dwóch Świadców w Ap 11,3-13); w hymnie w Ap 12,10-12; w wezwaniach w Ap 13,9-10; 13,18; 14,6-7; 18,4-8; 18,20; 19,5; 19,6-8 oraz w końcowym dialogu liturgicznego (Ap 22,6-21).

2) Problem badawczy podjęty w rozprawie

We wstępie do rozprawy doktorskiej Pani mgr lic. Karolina Olszewska wyjaśnia na czym polega podjęty przez nią problem badawczy. Doktorantka wskazuje na badania, których wyniki w roku 1988 przedstawił ks. prof. Remigiusz Popowski. Dotyczyły one imperatywu na tle indykatiwu w Listach św. Pawła. Autorka stwierdza: „jego [R. Popowskiego] teorie są tak uniwersalne, że bez trudu można je zastosować w innych tekstach Biblii Greckiej, a więc także w Ap” (s. 10). Doktorantka wskazuje na wyraźną lukę badawczą, którą stanowi problem imperatywu w ostatniej księdze biblijnej. W jej opinii nieliczne opracowania naukowe, dotyczą tej kwestii tylko w sposób szczątkowy i nie dotyczą całej Ap. Autorka przywołuje publikacje C. Mamunzy, R. Bogacza, D. Koteckiego i inne. Jednak wg doktorantki nie istnieje opracowanie całości imperatywów czy imperatywów formacyjnych w kontekście Ap.

Sam problem badawczy podjęty w rozprawie należy więc uznać za oryginalny z dwóch powodów. Po pierwsze, rzeczywiście nie istnieje całościowe opracowanie naukowe tematyki imperatywów formacyjnych w kontekście Ap, po drugie: autorka weryfikuje i uzupełnia istniejące badania o charakterze szczątkowym. Wyzwanie, które postawiła sobie doktorantka należy ocenić jako trudne i wymagające pogłębionego studium lingwistycznego oryginalnego tekstu Ap. Autorka rozprawy podejmuje je w

sposób jak najbardziej fachowy, w sposób konsekwentny realizując założenia badawcze i stosując jasną metodologię analizy starożytnego tekstu greckiego.

3. Zastosowana metodologia badań

Autorka dysertacji jasno określiła metodologię prowadzonych badań.

W analizie literackiej tekstu oryginalnego Ap doktorantka stosuje „podejście synchroniczne” rozumiane jako „szukanie sensu i znaczenia poszczególnych wyrazów, formuł, fraz i całych obrazów opartych na paralelach biblijnych, mikro- i makrokontekście w ramach księgi, terminologii i strukturze” (s. 12). Dodatkowo autora rozprawy odwołuje się do metod diachronicznych analizy tekstu biblijnego. Istotne ukierunkowanie metodologii badań egzegetycznych autorka znajduje we wskazaniach Benedykta XVI zawartych w adhortacji *Verbum Domini* w pkt. 33-34.

We wstępie rozprawy przedstawiono także autorską procedurę analizy imperatywów jako narzędzi formacji w kontekście konkretnej perykopy oraz wskazano na kryteria właściwej interpretacji Ap (s. 13).

Układ pracy jest logiczny. Na uwagę zasługuje szczególnie regularny układ rozdziałów drugiego i trzeciego, w których poddano analizie wybrane teksty Ap. W każdym z paragrafów jasno określono podmiot formowany i formujący oraz efekt formacji. Zestawienie końcowe zastosowanej bibliografii naukowej uwzględnia obok źródeł biblijnych, dokumenty Kościoła, komentarze do Ap, opracowania naukowe oraz literaturę pomocniczą.

4) Ocena merytoryczna prezentowanej rozprawy

Prezentowana praca doktorska została przygotowana w sposób profesjonalny. Recenzent docenia wysiłek jej autorki, który pozwolił na opracowanie nowatorskiego i wymagającego problemu badawczego. Warto też podkreślić, że Ap należy do najbardziej skomplikowanych ksiąg Nowego Testamentu. W ocenie recenzenta rozprawa posiada pewne mankamenty, których usunięcie mogłoby wpłynąć pozytywnie na jej wartość merytoryczną. Dostrzegalne są także kwestie wątpliwe, które warto wyjaśnić lub doprecyzować. Posiada również zalety, które warto tu wyartykułować.

4.1. Mankamenty rozprawy

Wśród mankamentów pracy należy wskazać:

4.1.1. Brak zaznaczonych podsumowań w rozdziale dotyczącym formacji w Piśmie Świętym

Praca przygotowana jest starannie. Dotyczy to także jej wewnętrznej struktury. Jednak wydaje się, że brakuje wyszczególnienia w ramach planu pracy krótkich

podsumowań dotyczących kwestii formacji w Starym i oddzielnie w Nowym Testamencie. Podsumowania te są bowiem realnie obecne w tekście, ale nieoddzielone od paragrafów poprzedzających. Np. podsumowanie kwestii formacji w Starym Testamencie stanowi formalnie część omówienia ksiąg mądrościowych (s. 42-43). Podobnie podsumowanie kwestii formacji w Nowym Testamencie formalnie stanowi część omówienia Apokalipsy (s. 53-54). Dodanie szczegółowych punktów zawierających podsumowania może podnieść walor opracowania.

4.1.2. *Brak odniesienia do niektórych wartościowych opracowań*

Autorka odnosi się do szerokiego spectrum literatury naukowej, także obcojęzycznej. Jednak ponieważ w rozprawie istotą rolę odgrywają rozstrzygnięcia o charakterze gramatycznym może warto sięgnąć dodatkowo po klasyczne opracowanie gramatyki greki Nowego Testamentu i pozostałej literatury wczesnochrześcijańskiej, której autorami są Friedrich Blass i Albert Debrunner (*Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*). Ostatnie wydanie w języku niemieckim pojawiło się w roku 2014. Istnieją także wcześniejsze wydania, również tłumaczenia na język angielski.

Ponadto wartościowym opracowaniem, do którego warto się odnieść w kontekście audytywnego charakteru Ap jest monografia s. Joanny Nowińskiej, *Co słyszysz poza słowem? Sound design Apokalipsy św. Jana* (Rozprawy i Studia Biblijne 47), Warszawa: Vocatio 2016. Publikacja ta pośrednio dotyczy kwestii imperatywów w Ap jako formy wypowiedzi o konkretnej artykulacji i zastosowanej w konkretnym kontekście wizji i audycji (por. Ap 12,10; 11,15; 19,1).

4.1.3. *Pojedyncze błędy literowe i interpunkcyjne*

Pod względem edytorskim praca została przygotowana bardzo starannie. Nie udało się jednak zupełnie wyeliminować tzw. literówek. W bibliografii końcowej zauważalne są niekonsekwencje w użyciu znaków interpunkcyjnych w zapisie artykułów zawartych w czasopismach i słownikach. Ich eliminacja może podnieść poziom edytorski rozprawy.

4.2. **Kwestie wątpliwe**

Niektóre kwestie domagają się wyjaśnienia lub precyzacji. Należą do nich:

4.2.1. *Relacja Jan -wspólnota*

Wśród kwestii wątpliwych, z którymi recenzent nie do końca się zgadza jest wyłączenie z opracowania imperatywów, które dotyczą autora Ap. Autorka rozprawy podkreśla, że do Jana skierowanych jest 31 imperatywów, „jednak ze względu na podejmowany temat formacji wspólnoty” nie będzie ich omawiała (s. 84). Rodzi się pytanie: czy Jan należy do wspólnoty czy jest na zewnątrz (por. Ap 1,9)? Na ile nakazy

skierowane do niego posiadają charakter bardziej uniwersalny, np. w kontekście istniejącego w pierwotnym chrześcijaństwie zjawiska ruchu prorockiego? Czy prorocy są częścią wspólnoty?

4.2.2. *Sens Ap 1,17*

Z zasygnalizowanymi powyżej wątpliwościami dotyczącymi relacji Jan – wspólnota wiąże się kwestia obecności imperatywów formacyjnych w Ap 1. Recenzent rozumie argumenty doktorantki, jednak w nawiązaniu do kwestii włączenia Jana do formowanej wspólnoty na zasadzie autoformacji czy formowania proroków chrześcijańskich prosi o wyjaśnienie tekstu Ap 1,17. Czy skierowany do Jana imperatyw „przestań się lękać” i jego argumentacja posiada również charakter formacyjny w odniesieniu do zebranej wspólnoty liturgicznej?

4.2.3. *Wezwania skierowane do mieszkańców nieba*

Można zgodzić się z autorką, że wezwania skierowane do mieszkańców nieba (Ap 12,12; 18,20; 19,5-8) posiadają charakter formacyjny. Należałoby jednak jeszcze bardziej jednoznacznie podkreślić, że formacja ta dotyczy wspólnoty Kościoła ziemskiego. Uwaga ta dotyczy głównie komentarza do Ap 12,12.

4.3. **Zalety rozprawy**

Pomimo oczywistych w tego typu pracach naukowych pewnych mankamentów i niejasności rozprawa doktorska pani Karoliny Olszewskiej prezentuje wysoki poziom merytoryczny. Wśród jej zalet można wymienić.

4.3.1. *Nowatorski charakter tematu rozprawy*

Niewątpliwą zaletę doktoratu stanowi sam temat rozprawy. Omówienie zagadnienia relacji imperatywów do procesu formacji w kontekście całej Ap stanowi poważne wyzwanie i wymaga nie tylko wielkiej pracy egzegetycznej. Każdy kto podejmuje tak szczegółowe zagadnienie o charakterze literackim i teologicznym musi posiadać dojrzałe spojrzenie na wiele kwestii szczegółowych związanych z Ap. Jednocześnie egzegeta zajmujący się Ap mierzy się z wieloma różnorodnymi propozycjami rozwiązań złożonych problemów. W związku z tym musi wypracować i uzasadnić własne rozwiązania. W tym aspekcie doktorantka wykazała się wysokim poziomem profesjonalizmu.

4.3.2. *Precyzyjne zdefiniowanie przedmiotu badań*

Należy docenić znaczenie rozdziału drugiego, w którym autorka rozprawy omawia kwestie szczegółowe związane z teorią imperatywów oraz motywuje wybór

konkretnych tekstów, które potem analizuje. W tym tzw. rozdziale metodologicznym możemy znaleźć szczegółowe omówienie zasad i kierunku badań.

4.3.3. Jedność logiczna rozprawy

Zarówno pod względem struktury wewnętrznej jak wewnętrznego związku poszczególnych treści rozprawa tworzy logiczną jedność. Można zastanawiać się, czy rozdział pierwszy nie jest zbyt ogólny, ale stanowi on interesującą próbę szerokiego wprowadzenia do zasadniczego tematu pracy. Schemat pracy jest bardzo przemyślany i przejrzysty.

4.3.4. Dobór literatury naukowej

Pomimo pewnych niewielkich mankamentów dotyczących zakresu konsultowanej literatury fachowej autorka posługuje się nią w sposób profesjonalny. Na uwagę zasługują umiejętne odniesienie się do wybitnych autorytetów światowych i krajowych w zakresie egzegezy Ap. Można zatem stwierdzić, że przeprowadzone badania są bardzo dobrze udokumentowane.

5) Kwestia publikacji rozprawy

Ze względu na nowatorski i oryginalny charakter badań sugeruję, by po uwzględnieniu uwag recenzentów opublikować całość lub większość rozprawy doktorskiej w formie monografii naukowej. Ze względu na szczegółowy charakter analiz wysoką wartość posiadają rozdziały drugi, trzeci i czwarty pracy doktorskiej.

6) Wniosek końcowy

Po zapoznaniu się z treścią rozprawy doktorskiej mgr lic. Karoliny Olszewskiej *Imperatywy jako narzędzia formacji chrześcijan w Apokalipsie św. Jana* stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane tego typu pracom naukowym i stawiam wniosek o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Z wyrazami szacunku

ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM